

Andrzej Hajduk, Bronisław Jakubiec, Władysław Kubik

Biuletyn katechetyczny

Collectanea Theologica 58/4, 107-121

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN KATECHETYCZNY

Zawartość: I. KATECHEZA ROKU LITURGICZNEGO. 1. Pojęcie roku liturgicznego. — 2. Rok liturgiczny jako droga wiary wspólnoty chrześcijańskiej. — 3. Misterium paschalne centrum roku liturgicznego. — 4. Charakter chrzcielny i pokutny Wielkiego Postu, Triduum Paschalnego i Okresu Wielkanocnego. — 5. Podsumowanie. II. NOWY SŁOWNIK KATECHETYCZNY. 1. Kryteria doboru tematów i sposobu ich opracowania. — 2. Uwagi uzupełniające. III. PROBLEMATYKA POLITYCZNA W KATECHEZIE. 1. Kwestionariusz do analizy sytuacji. — 2. Prorocy wobec problemów politycznych. — 3. Kościół a polityka po Soborze Watykańskim II. — 4. Zagadnienia polityczne w katechizmach włoskich*.

I. KATECHEZA ROKU LITURGICZNEGO

Rok liturgiczny jest rzeczywistością złożoną. Można ją rozpatrywać z różnych punktów widzenia: w aspekcie teologicznym, historycznym, treściowym, duchowym, pastoralnym. W niniejszym opracowaniu przedstawimy rok liturgiczny jako drogę wiary wspólnoty chrześcijańskiej. Takie ujęcie roku liturgicznego wydaje się zawierać wszystkie inne aspekty i ma szczególną użyteczność pastoralną i katechetyczną.

1. Pojęcie roku liturgicznego

Rok liturgiczny nie jest ideą, koncepcją, lecz jest rzeczywistością żywą, którą tworzy osoba Chrystusa i Jego misterium aktualizujące się w czasie¹. Jak czytamy w *Konstytucji o świętej liturgii* Kościół celebrować w określonych dniach w ciągu roku anamnezę dzieła zbawczego Chrystusa. W ten sposób odsłania całe misterium Chrystusa „począwszy od Wcielenia i Narodzenia aż do Wniebowstąpienia, do dnia Zesłania Ducha Świętego oraz oczekiwania błogosławionej nadziei i przyjścia Pańskiego” (KL 102). W tym samym numerze tej konstytucji wskazuje się również na funkcje roku liturgicznego, który „otwiera bogactwa zbawczych czynów i zasług swojego Pana, tak że one uobecniają się niejako w każdym czasie, aby wierni zetknęli się z nimi i dostąpili łaski zbawienia”.

Szczególne miejsce w celebrowaniu tego rocznego cyklu misteriów Chrystusa posiada Maryja, Matka Boża, której „Kościół święty ze szczególną miłością oddaje cześć” (KL 103). Także w dniu narodzin dla nieba męczenników i innych świętych „Kościół głosi misterium paschalne w świętych, którzy współcierpieli i zostali współwielbieni z Chrystusem” (KL 104).

Rok liturgiczny jest również przedmiotem rozważań w dokumencie wydanym przez Kościół włoski. Jest to dokument zatytułowany *Odnowa kate-*

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. Władysław Kubik SJ, Warszawa-Kraków.

¹ Por. A. M. Triacca, *Tempo e liturgia*, w: *Nuovo dizionario di liturgia*, pr. zb. pod red. D. Sartore — A. M. Triacca. Roma 1984, 1494—1508

chezy². Rok liturgiczny jest w nim definiowany jako „celebracja ciągła i progresywna całego planu zbawienia w sposób będący jednocześnie przywołaniem cudownych dzieł Bożych, kultem synowskim Ojca za pośrednictwem Syna w Duchu Świętym, nauczaniem i uświęcaniem Kościoła” (RdC 116). Tematykę dla katechizacji czerpie się z „okresów «mocnych» (*tempi forti*) Adwentu, Okresu Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu i Okresu Wielkanocnego”, które są „zorientowane na celebrację objawienia Pana i Jego misterium paschalnego” (RdC 116). Rok liturgiczny jest więc wyraźnie osadzony w historii zbawienia. On też „celebruje misterium Boga w Chrystusie, a zatem jest zakorzeniony w tej serii wydarzeń, za pomocą których Bóg wszedł w historię i życie człowieka”³.

Po przedstawieniu idei globalnej roku liturgicznego przejdźmy do ukazania go we funkcji drogi wiary.

2. Rok liturgiczny jako droga wiary wspólnoty chrześcijańskiej

Drogę dojrzewania chrześcijanina w wierze określa z jednej strony rytm roku liturgicznego, a z drugiej kolejny etap udziału w sakramentach Kościoła. Jeśli jednak rok liturgiczny ma stać się drogą wiary, trzeba prowadzić chrześcijanina do ciągle pełniejszego uczestnictwa w misterium paschalnym Chrystusa tzn. w Jego śmierci i zmartwychwstaniu, nie zapominając o akcentowaniu jedności między misterium Chrystusa, celebrowanym w cyklu rocznym i sakramentami, które wnoszą progresywny element w to misterium i pozwalają dostrzec istotny związek wiary i sakramentów jako dwóch aspektów aktywności zbawczej Kościoła. Jak bowiem pisze F. Cacucci, „drodze i dojrzewaniu wiary odpowiada droga i dojrzewanie w rycie. Wiara bowiem wyraża się w rycie, a ryt wzmacnia wiarę”⁴.

Pierwszym czasem, w którym się celebruje misterium paschalne, jest niedziela. Stanowi ona, jak mówią ojcowie soboru, „najstarszy i pierwszy dzień świąteczny (...), podstawę i rdzeń całego roku liturgicznego” (KL 106).

„Największe święto” (KL 102), centrum historii zbawienia, to jednak Pascha. W roku liturgicznym przygotowują się do niej chrześcijanie przez Wielki Post, który jest okresem oczyszczenia i oświecenia dla bardziej owocnej celebracji misterium odkupienia poprzez ryty sakramentalne w życiu osobistym. Cały Kościół przeżywa okres Wielkiego Postu razem z katechumenami, którzy się przygotowują do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej w Wigilię Paschalną. Uczestniczy w nim z ochrzczonymi, którzy pokorni i skruszeni, chcą się pojednać z Bogiem i z braćmi. Przeżywa go z tymi wszystkimi, którzy czują potrzebę głębokiej odnowy własnego życia. Cały ten długi okres czterdziestu dni prowadzi do świętowania Triduum Paschalnego, będącego szczytem i syntezą całego Roku liturgicznego. Wszystkie celebracje tego okresu koncentrują się wokół Wigilii Paschalnej, „która gromadzi całą wspólnotę na święto radości i światła, a jej momentem kulminacyjnym jest przeżycie na nowo chrztu wszczepiającego wszystkich chrześcijan w misterium paschalne”⁵.

Okres Wielkanocny, trwający pięćdziesiąt dni od Niedzieli Wielkanocnej

² *Il rinnovamento della catechesi*, w: Conferenza Episcopale Italiana, *Catechismo per la vita cristiana*, Roma 1970. Odtąd będziemy stosować skrót RdC.

³ A. Berganini, *Anno liturgico*, w: *Nuovo dizionario di liturgia*, dz. cyt., 67.

⁴ F. Cacucci, *Cristo meta del nostro cammino. L'anno liturgico come itinerario di fede*, w: *L'anno liturgico e la sua spiritualità. Cristo ieri, oggi e sempre*, Bari 1979, 96.

⁵ *Tamże*, 109.

do Niedzieli Zesłania Ducha Świętego, celebryje się jako jeden wielki dzień świąteczny, w którym w specjalny sposób śpiewa się *Alleluja*. W tym czasie Kościół pojednany z Ojcem przeżywa na nowo zmartwychwstanie Chrystusa razem z neofitami poprzez katechezę mistagogiczną, charakteryzującą się waloryzacją znaków liturgicznych (słów, gestów), interpretacją rytów w świetle historii zbawienia, otwarciem się na świadectwo życia chrześcijańskiego jako wyraz nowego życia w Chrystusie⁶.

Na drodze wiary wspólnoty Kościoła występuje również inny ważny etap, a mianowicie misterium Bożego Narodzenia z Adwentem, jako jego okresem przygotowawczym i z okresem bożonarodzeniowym jako jego liturgicznym przedłużeniem.

Adwent, trwający prawie 4 tygodnie, jest czasem przebudzenia się wiary prowadzącej człowieka do Chrystusa. Okres ten przygotowuje nie tylko do świąt Bożego Narodzenia, lecz uwrażliwia także na powtórne przyjsie Pana w Paruzji.

Misterium Wcielenia rozważa się w optyce Paschy. Boże Narodzenie stanowi bowiem pierwszy etap misterium odkupienia, ponieważ Chrystus rodzący się jako prawdziwy człowiek, umierając na krzyżu zwycięży śmierć. Okres Bożego Narodzenia ma ułatwić głębsze poznanie Chrystusa i akceptację jego misterium.

Czas zwykły lub czas w ciągu roku obejmuje dwa okresy: jeden od święta Chrztu Pańskiego do początku Wielkiego Postu i drugi od poniedziałku po Niedzieli Zesłania Ducha Świętego do pierwszej Niedzieli Adwentu. Czas zwykły charakteryzuje się celebracją misterium Chrystusa ujmowanego w całości.

Rok liturgiczny rozumiany jako droga wiary oddaje także cześć Maryi, Matce Bożej oraz wspomina męczenników i innych świętych, którzy w swoim życiu realizowali tajemnicę paschalną Chrystusa. W świętych Kościół „przedstawia wiernym ich przykłady, pociągające wszystkich przez Chrystusa do Ojca, a przez ich zasługi wyjednywa dobrodziejstwa Boże” (KL 104).

Należy jeszcze raz podkreślić, że drogę wzrostu wiary chrześcijanina wyznacza nie tylko rytm właściwy dla roku liturgicznego, lecz także udzielanie sakramentów inicjacji oraz różne etapy, które je przygotowują⁷.

3. Misterium paschalne centrum roku liturgicznego

Jak mogliśmy zauważyć, rok liturgiczny jest drogą wiary ukierunkowaną na misterium Chrystusa. Dlatego dokumenty Soboru Watykańskiego II podkreślają, że misterium paschalne Chrystusa jest syntezą całego „dzieła odkupienia ludzi i doskonałego uwielbienia Boga, którego (...) dokonał Chrystus Pan głównie przez paschalne misterium swojej błogosławionej Męki, Zmartwychwstania i chwalebego Wniebowstąpienia. Przez to misterium «umierając zniweczył naszą śmierć i zmartwychwstając przywrócił nam życie»” (KL 105). Celebracja misterium paschalnego ma miejsce co tydzień, „Kościół obchodzi misterium paschalne co osiem dni w dniu, który słusznie nazywany jest dniem Pańskim albo niedzielą” (KL 106). Jest ona „najstarszym i pierwszym dniem świątecznym (...), podstawą i rdzeniem całego roku liturgicznego” (KL 106). Szczególne znaczenie ma celebracja misterium paschalnego w Wielkanoc, „największe święto” (KL 102).

Miejsce centralne misterium paschalnego w roku liturgicznym uwypuklił Paweł VI w piśmie apostolskim zatwierdzającym ogólne normy roku liturgicznego i nowy ogólny kalendarz rzymski: „Sobór Watykański II jasno

⁶ Por. D. Sartore, *Catechesi e liturgia*, w: *Nuovo dizionario di liturgia*, dz. cyt., 227.

⁷ Por. F. Cacucci, dz. cyt., 98.

nas poucza, że obchód misterium paschalnego i jego rozwinięcie w ciągu dni, tygodni i całego roku stanowi istotę kultu chrześcijańskiego. Przy odnowie roku liturgicznego, której normy podał sam sobór, należało zatem jaśniej uwidocznić to misterium w uporządkowaniu okresów roku liturgicznego, dni ku czci świętych i przy reformie kalendarza rzymskiego”⁸.

Wskazania te zostały wprowadzone w życie przez reformę posoborową „która chciała zaktualizować wiernie miejsce centralne misterium paschalnego sformułowane przez sobór, zachowując to, co esencjalne z tradycji, lecz podkreślając jasno te elementy, które by decydowały, by misterium paschalne stało się prawdziwie centrum, szczytem i źródłem całego roku liturgicznego”⁹.

Znaczenie misterium paschalnego dla roku liturgicznego podkreślają ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza, które opierając się na numerach 5 i 106 *Konstytucji o świętej liturgii* stwierdzają: „ponieważ dzieła odkupienia ludzi i doskonałego uwielbienia Boga Chrystus dokonał przez paschalne misterium swojej błogosławionej Męki..., święte Triduum Męki i Zmartwychwstania Pańskiego jaśniej jako szczyt roku liturgicznego. Takie znaczenie, jakie niedziela ma w tygodniu, uroczystość Wielkanocy ma w roku liturgicznym”¹⁰.

Niemniej doniosłość misterium paschalnego nie wyczerpuje się w Triduum, celebrowanie bowiem Śmierci i Zmartwychwstania Pańskiego znajduje swoje przygotowanie w Wielkim Poście i przedłużeniu w Okresie Wielkanocnym kończącym się Niedzielą Ześłania Ducha Świętego.

Chrześcijanin uczestniczy w misterium paschalnym Chrystusa przez chrzest. Dlatego w numerze 6 *Konstytucji o świętej liturgii* czytamy: „przez chrzest ludzie zostają wszczępieni w paschalne misterium Chrystusa: z Nim współumarli, współpogrzebani i współzmartwychwstali”. Należy więc zwrócić uwagę na charakter chrzcielny i pokutny Wielkiego Postu, Triduum Paschalnego i Okresu Wielkanocnego.

4. Charakter chrzcielny i pokutny Wielkiego Postu, Triduum Paschalnego i Okresu Wielkanocnego

W *Konstytucji o świętej liturgii* określa się „podwójny charakter Wielkiego Postu. Przez przypominanie chrztu lub też przygotowanie do niego oraz przez pokutę, ma on usposobić wiernych, oddających się gorliwiej słuchaniu słowa Bożego i modlitwie, do obchodzenia paschalnego misterium”. Stąd też „szerzej należy uwzględnić elementy chrzcielne właściwe liturgii Wielkiego Postu (...), to samo trzeba powiedzieć o elementach pokuty” (KL 109).

Poprzez chrzest chrześcijanie zostają wszczępieni w misterium paschalne Chrystusa. W tym sakramencie stary człowiek zostaje ukrzyżowany z Chrystusem i z nim zmartwychwstaje do nowego życia. Pokuta chrześcijańska opiera się na tej samej rzeczywistości chrzcielnej. Jest ona pojednaniem się z Bogiem tych, którzy po chrzcie popadają w niewolę grzechu. „Chrzest i pokuta są w ten sposób misteriami właściwymi okresowi Wielkiego Postu”¹¹. Wyżywa stąd konieczność takiego odnowienia liturgii Wielkiego Postu i

⁸ Papież Paweł VI, *Pismo apostolskie zatwierdzające ogólne normy roku liturgicznego i nowy ogólny kalendarz rzymski*, w: *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, 64—65.

⁹ B. Neunheuser, *Il mistero pasquale, „culmen et fons” dell'anno liturgico*, w: *Il Messale Romano del Vaticano II. Orazionale e lezionario*, t. I: *La celebrazione del mistero di Cristo nell'anno liturgico*, Torino 1984, 334.

¹⁰ *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, w: *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, dz. cyt., nr 18, 66—74. Odtąd zastосуemy skrót NO.

¹¹ Por. F. Caccucci, dz. cyt., 165.

Wielkanocy „aby dusze katechumenów przygotowała na obchodzenie tajemnicy wielkanocnej, kiedy to przy uroczystym jej święceniu odradzają się przez chrzest w Chrystusie” (DM 14).

Zalecenia soborowe w związku z odnową liturgii wielkopostnej i pokutnej zostały zrealizowane w nowym mszale, w lekcjonarzu, w *Rycie inicjacji chrześcijańskiej dorosłych*¹² i w *Obrzędach pokuty*¹³. Prześledźmy krótko przynajmniej zasadnicze punkty *Rytu inicjacji chrześcijańskiej dorosłych* oraz *Obrzędów pokuty*, które to dokumenty w sposób znamieny łączą sakramenty chrztu i pokuty z celebracją misterium paschalnego.

a) *Ryt inicjacji chrześcijańskiej dorosłych*

Podwójny charakter Wielkiego Postu podkreślony przez *Konstytucję o świętej liturgii* został podjęty przez *Ryt inicjacji*. Dokument ten stwierdza, że „czas iluminacji i oczyszczenia katechumenów zbiega się normalnie z Wielkim Postem (tak w liturgii, jak i w katechezie liturgicznej) poprzez przypomnienie sobie chrztu lub przygotowanie do jego przyjęcia i poprzez pokutę, odnawia razem z katechumenami całą wspólnotę wiernych i dysponuje ją do celebracji misterium paschalnego, w które zostają włączeni przez sakramenty inicjacji chrześcijańskiej” (OICA 21).

W rozdziale IV *Rytu inicjacji* rozważa się sprawę dorosłych ochrzczonych w dzieciństwie, którzy nie otrzymali żadnej katechezy i dlatego nie zostali dopuszczeni do Eucharystii i bierzmowania. Także tu zbieżność pojednania z Wielkim Postem jest ewidentna: „czas katechezy niech będzie włączony w rok liturgiczny, szczególnie ostatnia część, która zwyczajnie zbiega się z Wielkim Postem. W czasie tego okresu zarządzi się rytę penitencji jako przygotowanie do celebracji sakramentu pojednania” (OICA 303).

Charakter chrzcielny Wielkiego Postu i Okresu Wielkanocnego wpływa również z celebracji skrutyniów i mistagogii. „Skrutinia zmierzają do oczyszczenia umysłu i serca, do umocnienia przeciw pokusom, do refleksji nad intencjami, do pobudzania woli do bardziej intymnego przyłgnięcia do Chrystusa i do trwałego podjęcia zobowiązań miłości Boga ze strony katechumenów” (OICA 154).

Proces inicjacji chrześcijańskiej zamyka mistagogia mająca charakter głębokiego udziału w życiu sakramentalnym Kościoła, który służy do zawiązania coraz ściślejszych związków ze wspólnotą wiernych¹⁴. Celebracja skrutyniów ma miejsce w niedziele II, IV i V Wielkiego Postu, podczas gdy mistagogia zbiega się z Okresem Wielkanocnym.

b) *Obrzędy pokuty*

W numerze 109 *Konstytucji o świętej liturgii*, cytowanym wyżej, został zaakcentowany podwójny charakter Wielkiego Postu, tzn. chrzcielny i pokutny, który poprzez intensywne słuchanie Słowa Bożego i modlitwę ma przygotować wiernych do „celebracji misterium paschalnego”. W związku z pokutą ojcowie soboru pragną, aby pokuta wielkopostna była „nie tylko we-

¹² *Rituale Romanum. Ordo initiationis christianae adultorum*, editio typica, Typis Polyglotts Vaticanis 1972. Odtąd zastosujemy skrót OICA — w tekście „ryt inicjacji”.

¹³ *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1981. Odtąd zastosujemy skrót OP.

¹⁴ Por. A. Donghi, *Rito dell'iniziazione cristiana: dal catecumenato alla mistagogia*, w: *La nuova proposta di iniziazione alla vita cristiana. Rito dell'iniziazione cristiana degli adulti. Teologia—liturgia—pastorale*, Torino 1985, 166.

wewnętrzna i indywidualna, lecz także zewnętrzna i zbiorowa" (KL 110). Dlatego nowe *Obrzędy pokuty* „podkreślają często wewnętrzny związek między celebracją pojednania a celebracją misterium paschalnego”¹⁵.

Za najbardziej dogodny czas do sprawowania sakramentu pokuty uważa się Wielki Post, „ponieważ już w Popielec rozlega się wobec ludu uroczyste wezwanie: Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię. Wypada zatem kilkakrotnie urządzić w Wielkim Poście nabożeństwo pokutne i wszystkim wiernym dać okazję do pojednania się z Bogiem i braćmi, aby z odnowionym sercem przeżywali w święte Triduum tajemnicę paschalną” (OP 13).

Opierając się na różnych dokumentach chcieliśmy pokazać, że celebracja sakramentów inicjacji chrześcijańskiej i sakramentu pokuty zbiega się z celebracją misterium paschalnego Chrystusa oraz w *Ryście inicjacji* i w *Obrzędach pokuty* został zaakcentowany charakter chrzcielny i pokutny głównie Wielkiego Postu i Triduum Paschalnego, lecz także w pewnym sensie okresu Wielkanocnego rozumianego jako przedłużenie radości paschalnej.

5. Podsumowanie

Ukazaliśmy więc rzeczywistość roku liturgicznego pojmowanego jako droga wiary, w której centrum znajduje się misterium paschalne Chrystusa celebrowane w czasie Triduum Paschalnego, przygotowane w Wielkim Poście i przedłużone w Okresie Wielkanocnym, tzn. w okresach mających charakter chrzcielny i pokutny.

Rok liturgiczny rozważany w aspekcie drogi wiary i jako taki ukierunkowany na misterium paschalne Chrystusa przyczynia się do głębszego i pełniejszego uczestnictwa wiernych w tajemnicy śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Uczestnictwo to mające swój początek w chrzcie domaga się solidnego przygotowania tak ze strony tych, którzy oczekują na przyjęcie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej w czasie Wigilii Paschalnej, jak i ze strony już ochrzczonych, którzy się oczyszczają poprzez pokutę w celu odnowienia przyrzeczeń chrztu.

Wydaje się, że katecheza powinna zwracać uwagę na te aspekty okresu Wielkiego Postu, Triduum Paschalnego i Okresu Wielkanocnego. Coroczna celebracja Paschy stanowi dla katechizowanego doskonałą okazję do przeżycia tego misterium, które z chwilą chrztu stało się definitywnie centrum jego życia. Nie jest bowiem rzeczą normalną, że ochrzczeni żyją wiarą nieświadomą, nie przeżytą, bez wpływu na życie. Wszyscy wierni mają obowiązek zasymilować wiarę autentyczną i twórczą, aby przyjąć rzeczywistość chrztu. Wydaje się, że dzisiaj chrzest jest pojmowany przez wierzących jako rzeczywistość należąca do przeszłości. Nie ma on szczególnego odbicia w egzystencji. Jest raczej rzeczywistością zaniedbaną i zapomnianą. Tym więcej zatem uwagi trzeba tej sprawie poświęcić w duszpasterstwie i katechizacji.

ks. Andrzej Hajduk SJ, Kraków

II. NOWY SŁOWNIK KATECHETYCZNY

Po trzech latach przygotowań i intensywnej pracy ukazał się we Włoszech słownik katechetyczny pod redakcją ks. prof. Józefa Gevaerta¹. Prace nad nim zainicjował i następnie pracom tym patronował Instytut Katechetyczny Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego w Rzymie. Słownik

¹⁵ B. Neunheuser, *dz. cyt.*, 345.

¹ J. Gevaert (red.), *Dizionario di Catechetica*, Istituto di Catechetica (Facoltà di Scienze dell'Educazione) dell'Università Pontificia Salesiana di Roma, Editrice Elle Di Ci Leuman, Torino 1987.

liczy siedemset stron, a jego hasła zostały opracowane przez 125 autorów, wybitnych katechetów, z czternastu krajów europejskich (w tym w połowie włoskich) oraz z innych kontynentów. Są również wśród nich dwaj autorzy polscy: ks. Mieczysław Majewski z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego² i ks. Roman Murawski z Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie³.

Słownik zawiera w ponad 350 hasłach rzetelne informacje z zakresu tak bardzo obszernej już dzisiaj dziedziny wiedzy, jaką jest katechetyka. Hasła dotyczą teorii i praktyki katechetycznej, katechetyki kościelnej i nauki religii w szkole, historii katechezy i innych spraw z zakresu katechezy i katechetyki współczesnej.

Pomimo że Italia — podobnie jak inne kraje Europy zachodniej — jest krajem bogatym w różnego rodzaju słowniki, nie można nowemu słownikowi katechetycznemu odmówić charakteru publikacji wyjątkowej. Brak jest bowiem obecnie w świecie słowników katechetycznych w ścisłym tego słowa znaczeniu. Jedynym słownikiem, któremu można przypisać kwalifikację słownika katechetycznego jest słownik L. Leutnera z roku 1961. Inny, podobny słownik praktyczny do nauki religii został opracowany w Austrii: E. Korherr, *Praktisches Wörterbuch der Religionspädagogik und Katechetik*, Wien 1973. Niedawno wydany został również słownik wychowania religijnego w szkołach Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych: J. M. Sutcliffe i inni, *A Dictionary of Religions Education*, London 1984. Słowniki te są jednak pozycjami, które zasadniczo informują o różnych religiach i wyznaniach chrześcijańskich, bez głębszego wejścia w specyficzną problematykę katechetyki i przekazu wiary chrześcijańskiej. Prócz tego w Republice Federalnej Niemiec przygotowano słownik fundamentalnych nurtów pedagogiki religijnej i katechetyki: *Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, wyd. G. Bitter i G. Miller, München 1986.

Publikacja włoskiego słownika katechetycznego jest nowym i oryginalnym wkładem w rozwój wiedzy katechetycznej w Italii. Pojawiła się w bardzo odpowiednim momencie. Od wielu bowiem już lat żadna pozycja z dziedziny katechetyki opublikowana w Italii nie przedstawiała takiego bogactwa treści i rzetelnej informacji z zakresu rozległych zagadnień katechetycznych na terenie Włoch, Europy i innych krajów świata.

1. Kryteria doboru tematów i sposobu ich opracowania

J. Gevaert prezentując nowy słownik katechetyczny na łamach czasopisma „Catechesi”⁴ podaje kryteria, które zastosowano w wyborze tematów.

a) Istnieją liczne słowniki nauk, które w odpowiedniej mierze mają związek z katechetyką, jak np. teologia, psychologia, socjologia, bibliistyka, dydaktyka. Katecheta może łatwo w codziennej praktyce posługiwać się nimi. Zatem nie było potrzeby obszernego omawiania w słowniku wszystkich tematów, które dotyczą wspomnianych wyżej nauk, ponieważ katecheta musi je poznać przygotowując się do pełnienia swoich zadań. Dlatego hasła odnoszące się do nauk związanych z katechetyką zredukowano do tematów podstawowych, ale koniecznych dla uwydatnienia ich wkładu i znaczenia w katechetyce. Przykładowo hasła występujące w słowniku, a dotyczące zagadnień socjologii, są następujące: *socjologia religii i katechetyka, socjalizacja religijna, indyferentyzm religijny*. Wszystko, co dotyczy psychologii zawarte jest w następujących hasłach: *psychologia religii, wiek rozwojowy,*

² M. Majewski opracował hasło *Polonia* (s. 499—500).

³ R. Murawski jest autorem hasła *Pfiegler Michael* (s. 497—498).

⁴ J. Gevaert, *Un nuovo Dizionario di catechistica. Criteri, struttura, esempio di una „voca”*, *Catechesi* 55 (1986) nr 3, 35—43.

doświadczenie religijne, rozwój religijny. Podobnie postępuje się odnośnie do wszystkich nauk spokrewnionych lub odnoszących się w pewien sposób do katechetyki.

b) Szczególnym problemem stał się dobór tematów o treści teologicznej i biblijnej. Nie jest możliwe podjęcie wszystkich tematów z zakresu wymienionych zagadnień. Pomocą są tutaj liczne słowniki teologiczne i nauk biblijnych. W opracowaniu tematów teologicznych i biblijnych w słowniku katechetycznym dano więc pierwszeństwo tym treściom, które są ściśle katechetyczne, a zwłaszcza tym, które sprawiają trudności w przekazie katechetycznym. Z dziedziny teologicznej i biblijnej w słowniku umieszczono tylko niezbędne choć stosunkowo obszerne opracowanie problematyki treści katechetycznej, np. *Jak mówić o Trójcy Świętej?*

c) Słownik, który ma osiągnąć wysoki poziom informacji naukowej nie może ograniczyć się do aktualnej tematyki katechezy włoskiej. Dlatego na jego łamach:

- omawia się obszernie rozwój katechezy i katechetyki w głównych krajach europejskich i innych krajach katolickich świata od roku 1945 do dzisiaj.
- Przedstawia z dużą przejrzystością dzieje katechezy, których poznanie jest niezbędne dla rozumienia obecnej sytuacji w katechezie, a równocześnie demitologizuje płytki entuzjazm nowoczesnością i nowościami, oferując przy tym liczne pouczenia przydatne dla przekazu wiary w dzisiejszym świecie.
- Zawiera adekwatne informacje na temat katechezy i katechetyki innych wyznań chrześcijańskich (prawosławia, protestantyzmu, anglikanizmu, kalwinizmu) oraz mozaizmu.
- Duża część słownika jest poświęcona katechezie kościelnej we wszystkich jej wymiarach. Praktycznie każdy jej aspekt zasługujący na uwagę jest przedstawiony w słowniku dzięki jednemu lub kilku hasłom. Także zagadnienia dotyczące nauczania religii w szkołach oraz zagadnienia katechezy inicjacyjnej i misyjnej nie zostały w słowniku pominięte.

Wszystkie hasła słownika zostały zgrupowane w 17 głównych sekcjach, których spis został umieszczony na końcu słownika i dzięki temu otrzymuje się łatwy dostęp do całości materiału naukowego. W kolejności występują następujące grupy tematyczne: *Katecheza biblijna; Katecheza ogólna; Komunikacja audiowizualna; Treść katechezy; Odbiorcy katechezy; Dydaktyka; Ekumenizm; Wychowanie; Wychowanie moralne; Prawodawstwo katechetyczne; Liturgia i sakramenty; Miejsce katechezy; Katechizujący; Panorama katechezy w różnych krajach; Nauki humanistyczne i katecheza; Historia katechezy; Teologia fundamentalna.*

Ponadto słownik zawiera, oprócz umieszczonego na początku wykazu współpracowników, którzy opracowali poszczególne tematy, także alfabetyczny indeks nazwisk autorów cytowanych w tekście oraz alfabetyczny indeks zagadnień, wokół których zebrano hasła uzupełniające zakres treści poszczególnych tematów z podaniem odpowiednich stron w słowniku.

Wielcy katechezi i katechetycy są ujęci w osobnych hasłach. Ze względu na trudności w dokonaniu selekcji nie ujęto wybitnych katechetyków żyjących, z wyjątkiem pięciu, którzy jednak są już w stanie spoczynku.

2. Uwagi uzupełniające

Próba zebrania w jednym tomie informacji z tak bardzo rozległej dziedziny refleksji nad katechetyką i praktyką katechetyczną zmusiło wszystkich współautorów do ujęć syntetycznych i do zwięzłości. Wielu dokonało prawie rzeczy niemożliwych, przedstawiając na kilku stronicach status *quaestionis* dostatecznie wyczerpujący i kompletny. Wyselekcjonowana bibliografia (nie

tylko włoska) na końcu każdego artykułu, hasła paralelne i odpowiedni spis terminów, pozwalają łatwo dotrzeć do wielu cennych informacji.

Omawiając dzieło, które oferuje w sposób naukowy i zarazem bardzo przydatny specjalistyczne informacje z całości problematyki katechetycznej, warto podkreślić, że może być ono wielką pomocą w formacji katechetycznej w seminariach duchownych i w kształceniu teologicznym osób świeckich oraz dla wszystkich przygotowujących się do pracy na polu katechetycznym, a w końcu dla podniesienia kwalifikacji pracujących już katechetów w ramach ciągłego dokształcania się. W tym też celu na końcu słownika załączono dodatek, w którym zebrano wszystkie hasła należące do poszczególnych działów. Działów tych jest 17. Tak więc na przykład dział pierwszy *Katecheza biblijna* zawiera następujące hasła: A. *Stary Testament*: 1. *Główne tematy*; 2. *Literatura chrześcijańska dotycząca Starego Testamentu*; 3. *Biblia (treści katechez)*; 4. *Biblia dla dzieci*; *Biblia dla młodzieży*; *Biblia szkolna*; 5. *Dydaktyka biblijna*; 6. *Judaizm*; 7. *Hermeneutyka*; 8. *Aktualne lektury biblijne*; 9. *Język biblijny*; 10. *Cud*; 11. *Ruch biblijny*. B. *Nowy Testament*: 1. *Przypowieści*; 2. *Słowo Boże*; 3. *Boża pedagogika*; 4. *Przepowiadanie apostoelskie*; 5. *Królestwo Boże*; 6. *Zmartwychwstanie Chrystusa*; *Historia zbawienia*; 8. *Pomoce biblijne*.

Przedstawiając polskim katechetom nowy słownik katechetyczny zastanawiam się, czy nie byłoby rzeczą pożądaną, aby i u nas znalazł on tłumacza i wydawcę.

ks. Bronisław Jakubiec SDS, Kraków

III. PROBLEMATYKA POLITYCZNA W KATECHEZIE

Kto dzisiaj nie mówi o polityce? Jej różnorakie aspekty są na ustach wszystkich, ponieważ wyrażają się w nich konkretne sytuacje życiowe. Propozycje, prawa, utopie, debaty, krytyki, skandale, niesprawiedliwość społeczna, wszelkiego rodzaju przemoc — to sprawy, które każdego dnia są nam przedstawiane przez środki masowego przekazu. Wielu uważa politykę za „rzecz brudną” i usuwa się od niej bez głębszej refleksji, a przecież to usuwanie się ma już znaczenie polityczne — jest polityką, dlatego chrześcijanie także w tej sprawie muszą zająć stanowisko. Warto zatem stwierdzić, w jaki sposób przekaz biblijny nauczania proroków i nauka Kościoła nasświetlają ten fundamentalny aspekt życia ludzkiego.

W styczniowym numerze pisma „Catechesi” z roku 1986¹ Antonio Bonora i Giuseppe Cionchi zamieścili bardzo ciekawy artykuł pod tytułem: *Pro-rocy: krytyka polityczna*². Artykuł ten może stanowić pomoc w nauczaniu religii, a także w pracy z grupami katechetycznymi, zwłaszcza młodzieżowymi. Autorzy proponują kwestionariusz, który ma ułatwić prowadzenie refleksji.

1. Kwestionariusz do analizy sytuacji

- Czy znasz coś z przekazu prorockiego Biblii i ogólnie Kościoła na temat polityki?
- Jakie są według ciebie fundamentalne wartości, których zdrowa polityka musi strzec?
- Pomiędzy dyktaturą a demokracją są podstawowe różnice: czy potrafisz wskazać najważniejsze?

¹ „Catechesi, problemi e prospettive” jest czasopismem redagowanym przez Centrum Katechetyczne Salezjanów „Leuman” w Turynie.

² A. Bonora, G. Cionchi, *I profeti: la critica politica*, Catechesi 55/1986/nr 1, 75—88. A. Bonora zredagował aspekt biblijny, a G. Cionchi — dydaktyczny.

- Kapitalizm, socjalizm, komunizm, społeczna myśl Kościoła: czy potrafisz wskazać ich podobieństwa i różnice?
- Za kilka lat polityka będzie w twoim ręku: Jakie są negatywne aspekty polityki, które chciałbyś usunąć? A jakie pozytywne, które chciałbyś utrwalić?
- Słowo „pluralizm” jest wciąż powtarzane: jaki sens ma ono dla ciebie?
- Jakie twoim zdaniem powinny być obowiązki polityczne autentycznego chrześcijanina?

Dla twórczego uczestnictwa w dyskusji w oparciu o przedstawione pytania, autorzy artykułu przygotowali trójplaszczynową pomoc: plaszczynę rozumienia, krytyki oraz postępowania.

Na plaszczynie rozumienia wprowadzili wykaz terminów ze wskazaniem, gdzie w artykule są one wyjaśnione. Należą do nich między innymi następujące hasła: przymierze militarne, kapitalizm, Kościół i polityka, demokracja, Bóg jako obrońca Izraela, dyktatura, ideologia, chrześcijańska nauka społeczna, pluralizm, polityka wedle proroków, przemiany społeczne, idololatrie, władza, związki, socjalizm, wartości polityczne.

Na plaszczynie krytyki autorzy zaproponowali test z trzema rodzajami odpowiedzi: „Tak uważam, nie sędzę tak; nie wiem; ponieważ...”, zaznaczając równocześnie miejsca artykułu, w których jest wyjaśnienie zagadnień poruszanych w tekście. A oto zdania, na które należało w podany wyżej sposób odpowiedzieć:

- „Od polityki jest lepiej stać daleko, bo i tak nic się nie zmienia”.
- „Kto uprawia politykę, dąży wyłącznie do własnych interesów”.
- „Chrześcijanie nie powinni zajmować się polityką, wystarczy, że się modlą”.
- „Demokracja jest za słaba, trzeba twardych metod rządzenia”.
- „Partie i związki rujnują politykę”.

W końcu na plaszczynie postępowania autorzy umieścili wskazówki, jak należy się zachować. Oto one:

- Poznać i uzyskaną znajomość pogłębiać w zakresie różnych aspektów polityki demokratycznej.
- Rozmawiać o różnych propozycjach politycznych i konfrontować je z sobą dla budowy i umocnienia demokracji.
- Widzieć politykę jako służbę, nie jako panowanie.
- Zaangażować się w działalność polityczną, która jest zorientowana na sprawiedliwość społeczną, budowanie społeczeństwa pokojowego i lepszych rozwiązań autentycznie ludzkich.

2. Prorocy wobec problemów politycznych

Prorocy nie byli mistykami pokroju pustelników, pozostającymi z dala od interesów politycznych. Przeciwnie, byli bardzo dobrze poinformowani w sprawach dotyczących polityki ich czasów, jak wszystkie osoby światłe i wykształcone.

Można wyказаć, że Amos, Micheasz, Izajasz czy inni prorocy chcieli wpłynąć swoją pozycją, którą zajmowali w społeczeństwie, na decyzje polityczne. Otwarcie walczyli z pewnymi rozwiązaniami politycznymi, a równocześnie popierali inne. Przy czym nie proponowali konkretnych programów politycznych, lecz opowiadali się za polityką, która zawierała wartości wiary żydowskiej, zostawiała miejsce dla prawa i sprawiedliwości wymaganej przez Boga Jahwe.

Izajasz, wielki poeta i arystokrata, wezwany został do posługi proroczej w roku śmierci króla Ozeasz (około 740 roku przed Chrystusem). Czuje na sobie wyraźnie odpowiedzialność polityczną. Przyjmuje zadanie „głoszenia prawa Króla”, to znaczy przedstawiania wymagań Boga i równocześnie Jego protekcji dla legalnego, prawowitego sukcesora zmarłego króla.

Podobnie w czasie wojny syro-efraimskiej prorok Izajasz zaczął głosić swoje posłannictwo polityczne. Król Syrii i król efraimski, czyli król północnego królestwa izraelskiego, opasali wojskiem Jeruzolimę, zmuszając króla Judy Achaza do układów z nimi, aby następnie wyruszyć przeciw Asyrii. Achaz jednak wolał zwrócić się o pomoc do Asyrii i wejść z nią w układy. Mając poczucie, że chodzi tu o życie albo śmierć, prorok decyduje się na polityczną interwencję u króla. Wszystko, co dotyczy tego wydarzenia, przeczytać możemy w rozdziale siódmym Izajasza. Dowiadujemy się, że Izajasz nie został wysłuchany. Król Achaz wszedł w układy z Asyrią i w ten sposób rozpoczęła się jedna z najbardziej ścisłych zależności politycznych od kolosa, który w przyszłości zechce wchłonąć królestwo Judy. Równocześnie śmierć obu królów oblegających Jeruzolimę udaremniła jej zdobycie. Wszyscy zrozumieli, że Bóg był naprawdę ze swoim ludem, a uczniowie proroka, zapisując te wydarzenia, zabezpieczyli i zachowali słowa swojego mistrza. Dzisiaj analizując je widzimy, że tylko Izajasz potrafił czytać w wątku historii „plany świętego Izraela” (Iz 5, 19), a król i fałszywi prorocy byli jak „pijani, którzy zataczają się na skutek wina” (Iz 28, 7).

Warto wspomnieć jeszcze inną sytuację, w której prorok Izajasz interweniuje na polu politycznym. W latach 705—701 przed Chrystusem król Ezechiasz wykorzystuje moment kryzysu Asyrii i podejmuje próbę buntu przeciw niej polecając się opiece Egiptu. Król i naród są entuzjastami „planu egipskiego” i już śnią o zwycięstwie nad asyryjskim wrogiem. Jak zimny prysznic spadają na wszystkich słowa Izajasza, niewygodnego im proroka, który głosi: „Biada wam, zbuntowani synowie! — wyrocznia Pana. Wykonują zamiary, ale nie moje i wiążą się układami, lecz nie z mego natchnienia, tak że dodają grzech do grzechu. Udają się w podróż do Egiptu bez zasięgnięcia zdania z ust moich, aby się uciec pod opiekę faraona i by się schronić w cieniu Egiptu” (Iz 30, 1—2). Tej pomocy i tej opieki, której Izrael ma spodziewać się od Jahwe, szuka w potęgę politycznej Egiptu. Izajasz demaskuje ten religijny błąd polityków, jakim jest zastąpienie Boga Egiptem. Potęgą polityczną Egiptu zajęła miejsce Boga, została ubóstwiona. Prorok nie potępia przymierza politycznego samego w sobie, ale to, że — jak się wyraził — zostały podjęte kroki polityczne bez zasięgnięcia rady Pana. Przymierze z Egiptem było więc faktem idololatrii politycznej. Te myśli wyraził prorok w słowach: „Biada tym, którzy zstępują do Egiptu po pomoc, pokładają nadzieję w koniach, mają ufność w mnóstwie rydwanów oraz w bardzo wielkiej sile jazdy, a nie pokładają ufności w Świętym Izraelu ani się nie radzą Pana” (Iz 31, 1). Prorok potępia tutaj ufność w potęgę militarną — konie, rydwany, jazdę — jako zbawczą, wybawiającą, bez szukania i liczenia się z Panem, bez poznania Jego woli. Izrael nie szuka Boga, nie interesuje i nie obchodzi go Bóg. Bogiem stała się dla niego armia egipska.

Z kolei Ozeasz jest jedynym prorokiem północy, który spełnia swoją posługę w Królestwie Północnym. Żyje on w bardzo trudnych czasach ciężkiego kryzysu wewnętrznego i zewnętrznego, który doprowadził królestwo do upadku w 722 roku przed Chrystusem. Jego posługa prorocka przypada na lata 750—730 przed Chrystusem. W tych czasach Izrael przeżywa stan zamieszania, intryg pałacowych, buntów wewnętrznych, zamieszek, korupcji religijnej i moralnej — w ciągu piętnastu lat zabito czterech królów. Ceną przeżycia — przy braku wiary w Jahwe — są pakt polityczne i ścisłe zależności, raz od Asyrii, to znów od Egiptu. „Efraim jest jak gołąb, naiwny

i głupi: wzywają Egipt, idą do Asyrii" (Oz 7, 11). Efraim to właśnie Królestwo Północne miotane to w jedną, to w drugą stronę. Polityczna interwencja Ozeasza polega na potępieniu wyboru króla poprzez dynastyczne rewolucje i masakry. Bóg mówi: „Oni ustanowili sobie królów bez Mnie, książąt mianowali też bez mojej wiedzy" (Oz 8, 4; por. też Oz 7, 3—7).

Ozeasz zabiera również głos w sprawie polityki przymierzy. Przymierze Izraela z Asyrią, to znowu z Egiptem, jest według niego iluzją, gonitwą za wiatrem: „Efraim pasie się wiatrem, za wichrem wschodnim wciąż biega; pomnaża gwałty i kłamstwa, zawiera przymierze z Asyrią, a do Egiptu wywozi oliwę" (Oz 12, 2). Ozeasz nie krytykuje monarchii, ale zaobserwowaną sytuację. Jego polityczna działalność to nawoływanie Izraela do powrotu do swego Boga. „Chodźcie, powróćmy do Pana!" (Oz 6, 1). Ten powrót do Jahwe nie oznacza tylko oczyszczenia kultu i moralnej odnowy, ale także program polityczny. Ozeasz nie wypracowuje tego programu i jest tylko jakby jego sumieniem krytycznym, odrzucającym każdą formę gwałtu, wykorzystywania dominacji jednych nad drugimi. Izrael jest chory, ale nie może mieć nadziei na wyzdrowienie ze swych dolegliwości, którymi są przymierza z potęgami politycznymi, ponieważ myślą one tylko o zwiększeniu swojej dominacji: „Spostrzegł Efraim swoją niemoc, a Juda zobaczył swoją ranę i pospieszył Efraim do Asyrii, zwrócił się Juda do wielkiego króla (Asyrii), lecz on was nie może uleczyć ani uwolnić od rany" (Oz 6, 13). Naród ubóstwił obcą potęgę polityczną, stawiając ją w miejsce Boga. Asyria jednak pomimo potęgi politycznej i militarnej, jest niezdolna zbawić: „Asyria nie może nas zbawić — nie chcemy już wsiadać na konie ani też mówić, nasz Boże, do dzieła rąk naszych" (Oz 14, 4). Są to słowa, które powinien wypowiedzieć cały naród.

Prorok zdradzonej miłości i ciągłej nadziei ucieka także w sen, w pragnienie utopijne, ale jednak możliwe pod warunkiem nawrócenia się Izraelitów: „Złączą się wówczas synowie Judy z synami Izraela i ustanowią sobie jedną głowę; z całego kraju się zbiorą, bo wielki będzie dzień Jizreel" (Oz 2,2). Polityczną propozycja Ozeasza wobec chaosu i dominacji Asyrii ma na celu połączenie się i solidarność wszystkich, którzy wierzą w Jahwe (Juda i Izrael). „Dzień Jizreel" będzie wtedy dniem zmartwychwstania narodowego, jak to przedstawił Ezechiel w wizji kości, które powlekły się ciałem i ożyły. Polityczną działalnością Ozeasza jest więc głoszenie idei połączenia dwóch królestw, Królestwa Północnego i Południowego.

Wreszcie prorok Jeremiasz uczestniczy aktywnie w polityce pobożnego króla Jozjasza, który próbuje przeprowadzić reformę religijną i odzyskać stracone terytoria. Król Jozjasz umiera w 609 roku przed Chrystusem w Megiddo, w chwili kiedy usiłował powstrzymać faraona Neka, chcącego przyjść z pomocą Asyrii, od której Jozjasz chciał się uwolnić.

W kilka lat później prorok Jeremiasz wita w królu Sedecjaszu reprezentanta nadziei mesjańskiej. Ale i ta nadzieja, podobnie jak nadzieja związana z królem Jozjaszem, zostaje zburzona. Jerozolima została zdobyta przez Babilończyków, którzy uprowadzają obywateli do niewoli. Podczas oblężenia Jerozolimy w 587 roku przed Chrystusem Jeremiasz decyduje się na interwencję polityczną. Jest przekonany, że byłoby dobrze poddać się Babilończykom, aby w ten sposób uratować kraj. Prorok nie został wysłuchany. Przeciwnie, uwięziono go w cysternie, a Jerozolima została splądrowana przez króla Nabuchodonozora.

Rozdziały 30 i 31 Księgi proroka Jeremiasza są szczególnie znaczące dla poznania aktywności proroka, jako propagatora reformy przeprowadzonej przez młodego władcę Jozjasza, który walczył o zjednoczenie dwóch królestw: „Bo oto nadchodzą dni — wyrocznia Pana — w których odmieńnię los mojego narodu, Izraela i Judy — mówi Pan. Przyprawdzą ich znowu do ziemi którą dałem ich przodkom i wezmą ją w posiadanie" (Jr 30, 3). W swej politycznej

aktywności Jeremiasz nie zapomina nigdy o swoim posłannictwie religijnym — o głoszeniu zaufania do Jahwe, a nie do potęgi militarnej. Wypowiada to jasno w następujących słowach: „Przeklęty mąż, który pokłada nadzieję w człowieku i który w ciele upatruje swą siłę, a od Pana odwraca swe serce. Jest on podobny do dzikiego krzewu na stepie, nie dostrzega, gdy przychodzi szczęście; wybiera miejsce spalone na pustyni, ziemię słoną i bezludną” (Jr 17, 5—6).

3. Kościół a polityka po Soborze Watykańskim II

„Kościół nie może uprawiać polityki” — oto jedno z powiedzeń, które raz po raz pojawia się w różnych wypowiedziach i polemikach antykościelnych. Próba zamknięcia Kościoła „w zakrystii” — czasem w formie zamaskowanej — jest wciąż aktualna. Może pochodzić ze strony dyktatur, jak również może pojawiać się pod różnymi formami instytucji publicznych czy prywatnych, które próbują wykorzystać, zniewolić czy ubezwolnić człowieka. Wobec takich roszczeń proroczy głos Kościoła — jak głos Izajasza, Ozeusza czy Jeremiasza — mówi ciągle „nie”. A dzieje się tak dlatego, że Kościół winien mieć zawsze i wszędzie prawdziwą „swobodę w głoszeniu wiary, w uczeniu swej nauki społecznej, w spełnianiu nieskrępowanie wśród ludzi swego zadania, a także w wydawaniu oceny moralnej nawet w kwestiach politycznych, kiedy domagają się tego podstawowe prawa osoby lub zbawienie dusz, stosując wszystkie i wyłącznie te środki, które zgodne są z Ewangelią i dobrem powszechnym według różnorodności czasu i warunków” (KDK 76).

Chrystus polecił swojemu Kościołowi misję specyficzną, która chociaż nie jest polityczną, ekonomiczną czy społeczną, lecz religijną, „ale z tejże właśnie religijnej misji wypływa zadanie, światło i siły, które służyc mogą założeniu i utwierdzeniu wspólnoty ludzkiej według prawa Bożego” (KDK 42).

W polityce jako teorii i praktyce życia społecznego Kościół widzi następujące cele:

Polityka musi starać się usilnie o dobro wspólne. To dobro wspólne zawiera się w „przestrzeganiu praw i obowiązków osoby ludzkiej i trosce o respektowanie praw” (DWR 6). Autentyczna polityka ofiaruje współpracę wszystkim i otrzymuje ją od wszystkich. Przez swoje różnorakie struktury (organizacje, partie, związki, stowarzyszenia), polityka musi ofiarować „wszystkim obywatelom, bez żadnej dyskryminacji, skuteczną możliwość swobodnego i czynnego udziału w uchwalaniu zarówno podstawowych praw wspólnoty politycznej, jak i w zarządzaniu państwem, w określaniu pola działania i celów różnych instytucji oraz w wyborze władz” (KDK 75).

Autentyczna polityka respektuje niezbywalne prawa osoby ludzkiej. W granicach tego zakresu istnieją różne potrzeby. Prawem osoby jest zaspokojenie potrzeb fizycznych, psychologicznych, moralnych, religijnych, jak „wyżywienie, odzież, mieszkanie, prawo do swobodnego wyboru stanu i do założenia rodziny, do wychowania i pracy, do dobrej sławy i szacunku, do odpowiedniej informacji i do postępowania według słusznej normy własnego sumienia, do ochrony życia prywatnego oraz do sprawiedliwej wolności także w dziedzinie religijnej” (KDK 26). Usunięcie tego wszystkiego, co jest przeciw życiu, jak: „wszelkiego rodzaju zabójstwa, ludobójstwa, spędzanie płodu, cokolwiek narusza całość osoby ludzkiej, jak okaleczenia, tortury zadawane ciału i duszy, wysiłki w kierunku przymusu psychicznego; wszystko co ubliża godności ludzkiej, jak nieludzkie warunki życia, arbitralne aresztowania, deportacje, niewolnictwo, prostytutka, handel kobietami i młodzieżą; a także nieludzkie warunki pracy, w których traktuje się pracowników jak zwykłe narzędzia zysku” (KDK 27).

Oskarżenie skierowane przeciw chrześcijanom, że alienują się od obo-

wiązku postępu i rozwoju ludzkości, jest szeroko zdyskredytowane przez wiele dzieł, inicjatyw chrześcijan aktywnych na różnych płaszczyznach życia społecznego. Naturalnie, także oni ryzykują znoszenie uwarunkowań kulturowych, w których żyją. Dlatego Kościół wzywa ich do szczególnej działalności służbowej wedle jego wytycznych. Należy do nich walka z nowymi idololatriami. Usuwanie bożków, które zbudował sobie współczesny człowiek, jak pieniądź, władza, używanie. Szczególnie konsumpcjonizm otworzył rozległe przestrzenie dla nowych zachowań moralnych, inspirowanych dobrobytem i przyjemnością. Osiągnięcie pewnego stopnia dobrobytu spowodowało „przymknięcie oka” na wiele nędz, które są obecne w naszych społeczeństwach. Chodzi tu o sytuację ludzi niepełnosprawnych, narkomanów, starych, chorych, zamkniętych w szpitalach psychiatrycznych czy w więzieniach; zjawisko bezrobocia czy pracy na „czarno”, wykorzystywanie do pracy małoletnich, nierespektowanie norm obowiązujących w pracy, pomijanie obowiązków socjalnych. W tych wszystkich przypadkach „umycie rąk” nie jest godziwe dla nikogo, ale dla chrześcijan jest grzechem zaniedbania.

Kościół i jego wspólnoty lokalne mają obowiązek wzywania chrześcijan do aktywności na różnych płaszczyznach życia społecznego i politycznego. Powinni się oni wypowiedzieć nie przez panowanie, ale poświęcenie się służbie na wzór Chrystusa, aby budować porządek społeczny respektujący, dowartościowujący i dźwigający człowieka, i aby ukazać autentyczną wizję człowieka, którą przekazuje Ewangelia i wraz z życiem modlitewnym i sakramentami daje możliwość uwolnienia własnego sumienia od każdej niejasności i pokusy użycia, instrumentalizacji czy manipulowania władzą, umacniając obowiązek służenia z pokorną wytrwałością, z dala od różnego rodzaju pychy i egoizmu. Szczególnie dzisiaj sprawą palącą jest wskazywanie ludziom odpowiedzialnym za życie polityczne, administracyjne, związkowe, partyjne, aby na nowo stały się wierzącymi.

Chrześcijaństwo, wezwani przez Kościół, powinni pracować wciąż nad nowymi propozycjami autentycznych przemian społecznych w duchu nauki Jezusa Chrystusa. Takie przemiany muszą opierać się na prymacie pracy nad kapitałem i nad środkami produkcji, prymacie ogólnego podziału dóbr nad dobrą prywatną. Prawa ekonomiczne nie są absolutne. Ludzie i struktury, państwa czy świat pracy, powinni umieć nieustannie angażować się, w poczuciu sprawiedliwości i z bezstronnością, w propozycje przemian. Powinni także umieć tworzyć warunki, które dadzą sens codziennemu trudowi i zaangażują świadomość moralną robotników.

4. Zagadnienia polityczne w katechizmach włoskich

Autorzy artykułu w ostatniej jego części przedstawiają problem „chrześcijaństwo a polityka”, widziany przez pryzmat katechizmów włoskich, to jest katechizmu dla młodzieży *Non di solo pane* („Nie samym chlebem”) i dla dorosłych *Signore da chi andremo?* („Panie, do kogóż pójdziemy?”), wydanych przez Konferencję Episkopatu Włoskiego. W katechizmach tych dużo miejsca poświęcono sprawom polityki i chrześcijańskiego do niej stosunku. W katechizmie dla młodzieży aż czternaście paragrafów dotyczy tego zagadnienia, a w katechizmie dla dorosłych — cały jeden rozdział. W spisie alfabetycznym tego katechizmu są również hasła takie, jak praca, ekonomia, pokój, które pośrednio dotykają omawianego zagadnienia.

Wobec sloganu, że „wszystko jest polityką” i że „polityka jest wszędzie”, chrześcijaństwo znalazło się w niebezpieczeństwie zaciemnienia wyraźnych dróg proponowanych przez Ewangelię. Ale wobec tych wciąż pojawiających się w historii prób odebrania chrześcijanom prawa do polityki, aby zmonopolizować ją tylko w jednych rękach lub w rękach określonej tylko kategorii ludzi, odwołują się do swojego Mistrza, do Jego życia i Jego nauki. Ten,

kto jest przekonany, że jest dzieckiem Bożym i że Bóg współdziała z człowiekiem w historii, nie może nie badać tej swojej wiary także w świecie, stając wobec ekonomii, władzy, historii. Biblia wskazuje przy tym wymagania moralne, którym chrześcijanin musi być wierny w swojej działalności. Do wymagań tych należą przykładowo: obrona najsłabszych, krytyczny osąd bogactwa, demaskowanie poznawania jednego człowieka nad drugim, autorytet jako służba, prymat człowieka nad rzeczami, konieczność angażowania się w tworzenie historii jako miejsca współpracy człowieka z Bogiem dla lepszej przyszłości. W szczególności Biblia ostrzega przed wszelkim bałwochwalstwem. Ideologie, projekty polityczne, rządy, które chciałyby zastąpić Boga, nie mogą nie być przez chrześcijan odrzucone. Przeciw wszelkiemu totalizmowi chrześcijanie uznają jedyne Pana, Chrystusa, który ich wyzwala i czyni ich oddanymi wszystkim ludziom, którzy są braćmi. Pracując nad przemianami praw i struktur, aby były bardziej sprawiedliwe, wiedzą, że przemiana świata musi koniecznie przejść przez nawrócenie serc. Karmiąc się tą ewangeliczną inspiracją, odwołując się do doświadczenia Kościoła, chrześcijanie działają politycznie, by człowiek był wciąż uznany za centrum ekonomii, produkcji, aby zostały przewyżczone modele hedonistyczne i konsumpcjonistyczne społeczeństw, w których żyjemy; aby była broniona wolność, w tym także religijna; aby było pomnażane i rozszerzane autentyczne uczestnictwo obywateli wszystkich poziomów i wszystkich grup społecznych, kulturowych, organizmów czy instytucji w skutecznej działalności politycznej. W ten sposób powołani do angażowania się w życie polityczne chrześcijanie uczestniczą — jak wszyscy obywatele — w rozwoju życia państwa, nie tylko respektując prawa, płacąc podatki, mając prawa wyborcze, ale wchodząc również w struktury polityczne, biorąc na siebie z uczciwością i bezinteresownością wszelką odpowiedzialność cywilną, którą zaufanie ludzi chce im powierzyć.

Artykuł kończą autorzy sprecyzowaniem treści niektórych terminów, które mogą posłużyć katechetom jako pomoc w pracy dydaktycznej: polityka, organizacja polityczna państw, dyktatura, demokracja, wielkie siły społeczne, które animują życie polityczne w demokracji (partie i związki), pluralizm, ideologia.

Dają również wskazówki dotyczące poszukiwań w ramach omawianego zagadnienia w Biblii, w źródłach społecznego przekazu i antologiach oraz propozycje dotyczące ujęcia interdyscyplinarnego polityki w takich dyscyplinach jak historia, geografia, filozofia. W ramach tej ostatniej autorzy artykułu bardzo krótko przedstawiają poglądy następujących filozofów: Sokratesa, Platona, Arystotelesa, Cicerona, św. Tomasza z Akwinu, Suareza, Machiavellego, Hobbesa, Rousseau, Kanta, Hegla, Marksa.

Treść artykułu jest dobrą pomocą w pracy z grupami młodzieżowymi (i nie tylko młodzieżowymi), godną też uwagi czytelnika polskiego.

ks. Bronisław Jakubiec SDS, Kraków